

KS. HELMUT JAN SOBECZKO

ELEMENTY KULTURY ŚWIĘTOWANIA NIEDZIELI W POLSCE

Jednym z elementów kultury każdego społeczeństwa jest sposób jego świętowania. W społeczeństwie polskim dotyczy to przede wszystkim świąt religijnych, a przede wszystkim cotygodniowego świętowania niedzieli, oraz dwóch świąt narodowych (3 maja i 11 listopada). Dotykamy tutaj zagadnienia wielowarstwowego, a tym samym interdyscyplinarnego, dlatego problematyką tą zajmują się badacze różnych dziedzin nauki (kulturoznawcy, etnolodzy, historycy, socjologowie i politolodzy)¹. W badaniach tych nie może zabraknąć również teologów, zwłaszcza z zakresu szeroko rozumianych nauk liturgicznych. Świętowanie jest ponadto jednym z elementów tożsamości narodowej.

Tożsamość narodową Polaków, oprócz historyczności i wspólnej tradycji obyczajowej, stanowi również ich religijność, i to przede wszystkim w formie wyznania katolickiego. Kształtowanie się tożsamości i świadomości narodowej i religijnej, a więc specyficznej kultury, było długim procesem historycznym. Kolejne wydarzenia, zwłaszcza utrata niepodległości, a następnie blisko dwusetna walka o jej odzyskanie, które nastąpiło dopiero po pierwszej wojnie światowej, wytworzyły pewną specyficzną kulturę i świadomość narodową, odznaczającą się stosunkowo dużym stopniem religijności.

Katolicka kultura świętowania, czyli sposób obchodzenia świąt, ma przede wszystkim wymiar religijny (teologiczny, a ściślej – liturgiczny), ale także wymiar kulturowy, istnieje bowiem ścisły związek liturgii (kultu)

Ks. prof. dr hab. HELMUT JAN SOBECZKO – kierownik Katedra Liturgiki i Hagiografii Uniwersytetu Opolskiego; adres do korespondencji: ul. Kard. B. Kominka 1a, 45-032 Opole; e-mail: sobeczko@uni.opole.pl

¹ Zob. *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Hrsg. von K. Roth. (Reihe: Freiburger Sozialanthropologische Studien 21). München 2008.

z kulturą. Liturgia sięga po takie elementy kultury, jak: język, muzyka, sztuka, filozofia, teologia, prawo itp.² Kult i kultura, jak stwierdza to J. Ratzinger, wzajemnie się warunkują: „Kult ma związek z kulturą [...]. Kultura bez kultu traci swoją duszę, kult bez kultury zapoznaje własną godność”³.

Nic więc dziwnego, że problematyka współczesnej kultury świętowania, w tym również problem zagospodarowania wolnego czasu, stały się przedmiotem badań różnych dyscyplin naukowych, zwłaszcza kulturoznawców, socjologów i teologów⁴. Ci ostatni stwierdzają, że wyjątkowo trudne jest inspirowanie i kształtowanie współczesnej kultury przez religię, w tym także przez liturgię. Współczesna kultura w epoce globalizacji i komercjalizacji staje się coraz bardziej sekularyistyczna, pluralistyczna, mówi się wręcz o społeczeństwie multikulturowym. Pojawiło się nawet określenie „amerykanizacja kultury polskiej”, gdyż na podatny grunt trafiły takie formy świętowania, jak Halloween i Walentynki⁵.

W niniejszym artykule obszerną problematykę kultury katolickiego świętowania ograniczę jedynie do świętowania niedzieli. Niedziela, w myśl soborowej Konstytucji o liturgii, jest „najstarszym i pierwszym dniem świątecznym” i dzień ten, „zgodnie z tradycją apostołską, wywodzi się od samego dnia Zmartwychwstania Chrystusa”, ponadto w dniu tym „Kościół obchodzi misterium paschalne”. „W tym dniu wierni powinni schodzić się razem dla słuchania słowa Bożego i uczestniczenia w Eucharystii, aby tak wspominać Mękę, Zmartwychwstanie i chwałę Pana Jezusa i składać dziękczynienie Bogu, który ich «odrodził przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa ku nadziei żywej» (1 P 1, 3)”. Niedzielę zatem „należy tak przedstawić i wpoić w pobożność wiernych, aby stała się również dniem radości i odpoczynku od pracy. Ponieważ niedziela jest podstawą i rdzeniem całego roku liturgicznego, nie należy jej przesłaniać innymi obchodami, jeżeli nie są rzeczywiście bardzo ważne” (KL 106).

W przedstawionej wyżej syntetycznej teologii niedzieli Sobór Watykański II zawarł również najważniejsze elementy katolickiej kultury niedzielnej świętowania. Do najważniejszych i podstawowych należy: udział

² K. Wołsz a. *Kultura – kult – liturgia z perspektywy antropologiczno-filozoficznej*. „Liturgia Sacra” 13:2007 s. 5-18.

³ J. Ratzinger. *Nowa pieśń dla Pana. Wiara w Chrystusa a liturgia dzisiaj*. Tłum. J. Zychowicz. Kraków 1999 s. 274.

⁴ A. Dylus. *Niedziela w epoce globalizacji gospodarki*. W: *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*. Red. E. Mateja, R. Pierskała. Opole 2001 s. 33-44.

⁵ B. Nadolski. *Kulturotwórczy wymiar chrześcijańskiego świętowania*. „Liturgia Sacra” 13:2007 s. 35-45.

w niedzielnej Eucharystii (schodzenie się razem), pogłębienie wspólnoty rodzinnej, działania charytatywne oraz radość i odpoczynek od pracy.

1. UCZESTNICTWO W NIEDZIELNEJ EUCHARYSTII

Głównym elementem kultury katolickiego świętowania w ciągu całego roku pozostaje niedziela. Niewątpliwie w świadomości znacznej większości społeczeństwa polskiego cotygodniowa niedziela nadal zachowuje swój charakter religijny.

Do najistotniejszego natomiast elementu kultury chrześcijańskiego świętowania każdej niedzieli należy udział w niedzielnej Eucharystii, która jest „sercem niedzieli”⁶ i w sposób szczególny buduje wspólnotę z Chrystusem i braćmi, a tym samym urzeczywistnia Kościół⁷. Elementami świętowania niedzielного są też słuchanie i rozważanie słowa Bożego, a także udział w Liturgii Godzin lub w innych nabożeństwach;

Jak kształtuje się praktyka niedzielного udziału w Eucharystii w Polsce? Należy pamiętać, że nie sposób opisać życia religijnego w wymiarze wewnętrznej więzi z Bogiem, możemy jedynie oceniać życie religijne poprzez zewnętrzne praktyki religijne. Z socjologicznego punktu widzenia praktyki religijne ujmowane są jako zachowania religijne, spełniane przez członków danej grupy religijnej. Nie oznacza to, że wszystkie one mają charakter zbiorowy czy publiczny. Niektóre z nich są w danej grupie religijnej spełniane indywidualnie i prywatnie. Nam chodzi przede wszystkim o praktyki rytualne, gdyż te są regularnie badane. W Polsce robi to palotyński Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. Z polecenia Episkopatu Polski dane statystyczne z wszystkich parafii w Polsce są regularnie przesyłane do tego Instytutu, którym kieruje prof. Witold Zdanowicz SAC⁸.

Praktyki religijne w badaniach statystycznych dzieli się na: obowiązkowe, w których wyróżnia się praktyki jednorazowe oraz regularne i nieregularne, a także na praktyki zalecane przez Kościół lub wytwarzane samorzutnie w konkretnych środowiskach katolickich.

⁶ Jan Paweł II. List apostolski *Dies Domini* nr 35.

⁷ Zob. W. Schenk. *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii*. RBL 34:1981 s. 6-13; B. Nadolski. *Urzeczywistnianie się Kościoła w Liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II*. Poznań 1981.

⁸ Dane przytaczane w niniejszym opracowaniu pochodzą z opracowania: W. Zdanowicz, T. Zembruski. *Kościół i religijność Polaków*. Warszawa 2000.

Praktyki religijne, realizowane z reguły tylko jeden raz w życiu, wiążą się z pewnymi przełomowymi momentami w życiu jednostkowym i rodzinnym. Poza ślubem kościelnym, zaangażowanie się w tego rodzaju praktyki rozgrywa się na szczeblu, na którym podejmowanie decyzji nie zawsze ma charakter osobisty (np. chrzest, Pierwsza Komunia św.). Akceptacja praktyk jednorazowych ukazuje często minimalną więź z Kościołem, jaka jest podtrzymywana nawet przez te jednostki, które straciły kontakt z Kościołem, ponieważ nie spełniają obowiązkowych praktyk religijnych.

Oprócz jednorazowych praktyk religijnych w socjologii religii uwzględnia się praktyki regularne, do których należy cotygodniowe uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii (tzw. *dominantes*). Podejmowane w Polsce badania ukazują stosunkowo duży procent ich wypełniania. Podkreśla się, że masowy udział Polaków w praktykach religijnych stanowi szczególną cechę polskiej religijności. Z punktu widzenia modelu religijności udział ten traktuje się jako pozytywne kryterium żywotności i przynależności do Kościoła. W badaniach socjologicznych nad praktykami religijnymi bardziej jednak zwraca się uwagę na ich aspekty ilościowe niż jakościowe. Można zatem postawić ogólną hipotezę, że im częstszy udział w praktykach religijnych, tym silniejszy związek badanych z religijnością instytucjonalno-wspólnotową.

Uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii jest nie tylko wypełnieniem nakazanego obowiązku, ale regularnie odnawianą i pogłębianą przynależnością do Kościoła. Jeśli za podstawowy wyznacznik religijnego charakteru niedzieli przyjąć udział w Eucharystii, to z danych opracowanych przez palotyński Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego wynika, że na podstawie jesienno-liczenia w 2007 r. we wszystkich polskich parafiach w niedzielnej Mszy św. brało udział 44,2% katolików, co ciekawe – w ostatnich latach liczba ta raczej się utrzymuje na podobnym poziomie, a w 1993 r. frekwencja nawet była mniejsza o 1%. Obala to fałszywe proroctwa o nieuchronnym zaniku religijności w Polsce po uzyskaniu pełnej wolności i w wyniku bogacenia się społeczeństwa. Nie można jednak negować postępującej laicyzacji, zwłaszcza w wielkich miastach, gdzie procent *dominantes* jest znacznie mniejszy i stale spada.

Badania wykazują, że frekwencja w niedzielnej Eucharystii jest różna w poszczególnych diecezjach i regionach, inna też jest na wsi, a inna w miastach. Z polecenia Episkopatu w Polsce obowiązkowo liczy się *dominantes* dwa razy każdego roku (wiosną i jesienią). Najbardziej religijnymi pod tym względem diecezjami pozostają niezmiennie diecezje tarnowska (72%) i rzeszowska (68,5%) oraz archidiecezja przemyska (64,2%) – są to tereny

dawnego zaboru austriackiego. Stosunkowo duża jest frekwencja na robotniczym Górnym Śląsku, w diecezjach opolskiej (50,7 %) i katowicka (46,0%). W archidiecezji lubelskiej natomiast *dominantes* stanowią 43,4%. Najniższą liczbę *dominantes* mamy w archidiecezjach łódzkiej (28,6%) i szczecińsko-kamieńskiej (29,3%) oraz w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (30,5%).

Najwięcej przyjmujących Komunię św. (*communicantes*) było w 2007 r. w diecezji tarnowskiej (25,6%), w diecezji łomżyńskiej (23,1%) i opolskiej (22,8%), natomiast w lubelskiej 20,9%. Z kolei archidiecezja najniższy wskaźnik *communicantes* mają archidiecezja szczecińsko-kamieńska oraz diecezje koszalińsko-kołobrzeska oraz elbląska, odpowiednio: 12, 12,3 i 12,7%.

Najgorzej jest w największych miastach polskich. W archidiecezji warszawskiej wskaźnik *dominantes* za 2007 r. wyniósł 33,6%, tj. o ponad 6% mniej niż w 2006 r. Jest to duży spadek, tyle że w latach dziewięćdziesiątych archidiecezja miała jeszcze niższe wskaźniki. W archidiecezji wrocławskiej w 2006 r. było 41,5% *dominantes*, a w 2007 r. – 39,8%. W archidiecezji krakowskiej odpowiednio 53,6 i 53,4%. Najbardziej znaczącą poprawę *dominantes* zanotowano w diecezji drohiczyńskiej – w 2006 r. było 49,6%, a w 2007 r. – 54,9% – i pelplińskiej – 50,8 i 52,8%⁹.

Owe szczegółowe wyliczenia wskazują, że ponad połowa społeczeństwa polskiego w swoim niedzielnym świętowaniu wypełnia podstawowy jego element, jakim jest udział w Eucharystii. Oprócz indywidualnego wymiaru niedzielnej Eucharystii należy podkreślić jej walor społeczny, gdyż przyczynia się najpełniej do budowania i pogłębiania wspólnoty parafialnej.

W działalności duszpasterskiej w parafii niedzielna Eucharystia, jej należyta i piękna celebracja winna stanowić centrum i cel całotygodniowej pracy. Wszystko powinno do niej zmierzać i z niej wypływać, gdyż jest ona, wraz z całą liturgią, „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10).

W życiu parafialnym do priorytetów duszpasterskich u progu trzeciego tysiąclecia, jakie papież Jan Paweł II dostrzega dzięki doświadczeniu Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, należy niedzielna Eucharystia i sama niedziela. Papież stwierdza, że „w XX stuleciu, a zwłaszcza w okresie posoborowym wspólnota chrześcijańska nauczyła się znacznie dojrzałej spr-

⁹ Dane statystyczne opublikowane przez pałotyński Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w Polsce zob. Zdanowicz, Zembrzuski. *Kościół i religijność Polaków*; P. Rozpiątkowski. *Dominantes i Communicantes*. „Niedziela” 2008 nr 24 s. 12-13.

wować sakramenty, a zwłaszcza Eucharystię. Należy dalej iść w tym kierunku, przywiązując szczególne znaczenie do Eucharystii niedzielnej i do samej niedzieli, przeżywanej jako specjalny dzień wiary, dzień zmartwychwstałego Pana i daru Ducha Świętego”¹⁰.

Jan Paweł II przypomina ponadto o obowiązkowym udziale w niedzielnej Eucharystii: „jest to powinność, której nie można pominąć, a przeżywać ją należy nie tylko jako wypełnienie przepisanego obowiązku, ale jako niezbędny element prawdziwie świadomego i spójnego życia chrześcijańskiego”¹¹. Podobne myśli wyraża papież w Liście apostolskim *Dies Domini*: „Eucharystia niedzielna, która wiąże się z obowiązkiem uczestniczenia całej wspólnoty i odznacza się szczególnie uroczystym charakterem właśnie dlatego, że jest sprawowana w «dniu, w którym Chrystus zwyciężył śmierć i dał nam udział w życiu wiecznym», ukazuje szczególnie wyraziście swój wymiar eklezjalny” (nr 34).

Pełny i owocny udział w Eucharystii Sobór Watykański II określa następująco: „Kościół bardzo się troszczy o to, aby chrześcijanie w tym misterium wiary nie uczestniczyli jak obcy lub milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy misterium to dobrze rozumieli, w świętej czynności brali udział świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego i składali Bogu dziękczynienie, aby ofiarując niepokalaną Hostię nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się ofiarować samych siebie i za pośrednictwem Chrystusa¹² z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby ostatecznie Bóg był wszystkim we wszystkich” (KL 48).

Odrębnym problemem duszpasterskim zawsze będzie czynny i owocny udział w niedzielnej Eucharystii dzieci w wieku szkolnym, zwłaszcza w okresie przygotowania do Pierwszej Komunii św.¹³ Obecnie postuluje się udział dzieci we Mszy niedzielnej razem z rodzicami. To oni mają być najbliższymi wychowawcami i żywym przykładem poprawnego w niej uczestnictwa. Natomiast w specjalnych Mszach z udziałem dzieci w dni powszednie pogłębionej inicjacji eucharystycznej powinni dokonywać duszpasterze, katecheci i rodzice, zgodnie z możliwościami adaptacyjnymi, na jakie po-

¹⁰ Jan Paweł II. List apostolski *Novo millennio ineunte* nr 35.

¹¹ Tamże n. 36.

¹² Por. Cyryl Aleksandryjski. *Commentarium in Ioannis Evangelium* XI 11-12. PG 74, 557-565, szczególnie 564 n.

¹³ Cz. Krakowiak. *Liturgia mszy świętej z udziałem dzieci*. W: *Program duszpasterski na rok 1992/93. Ewangelizacja i Eucharystia*. Katowice 1992 s. 277-291.

zwala *Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci* z 1973 r.¹⁴ Konieczne są również materiały pomocnicze do celebracji liturgicznych dla dzieci przygotowujących się do Pierwszej Komunii św.¹⁵

W dotychczasowym nauczaniu i wychowaniu koncentrowano się głównie na obowiązkowej obecności na Mszy św., ale już mniej ważne było, czy ta obecność była świadoma, czynna i owocna. Często traktowano udział w Eucharystii jedynie jako okazję do indywidualnej modlitwy. Brakowało przekonania, że jest to braterska wspólnota z Chrystusem, warunkująca życie Kościoła i każdego wiernego. Natomiast o paschalnym wymiarze niedzielnej Eucharystii często w ogóle nie było mowy. Nie potrafiono również przekonująco motywować wiernych do potrzeby i konieczności udziału w niedzielnej Eucharystii i do niedzielnego świętowania. W wychowaniu młodego pokolenia do udziału w niedzielnej Eucharystii, oprócz nakazowego nauczania, należy w większym stopniu stosować argumentację egzystencjalną, bo Eucharystia daje życie, jest sakramentem życia i zadatkiem zmartwychwstania¹⁶.

2. BUDOWANIE WSPÓLNOTY MIĘDZYLUDZKIEJ, A ZWŁASZCZA RODZINNEJ

Z najważniejszego elementu niedzielnego świętowania, jakim jest uczestnictwo w Eucharystii, wypływać powinny również pozostałe elementy kultury świętowania niedzieli, gdyż Eucharystia „ma przenikać całe życie wiernych, przede wszystkim zaś kształtować sam sposób przeżywania pozostałej części niedzieli”¹⁷.

Niedzielną Eucharystią buduje i pogłębia życie wspólnotowe Kościoła, sprawia, że Kościół staje się wspólnotą – komunią¹⁸. Przez udział w Eucha-

¹⁴ Sacra Congregatio pro Cultu Divino. *Directorium de Missis cum pueris* [1 XI 1973]. Typis Polyglottis Vaticanis 1973; tłum. polskie: RBL 30:1977 s. 71-85; zob. H. J. Sobeczko. *Rzymskie Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci w naszych warunkach duszpasterskich*. „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” 32:1977 s. 184-191.

¹⁵ Wydział Katechetyczny Kurii Diecezjalnej w Opolu. *Celebracje liturgiczne dla dzieci z udziałem rodziców przed pierwszą Komunią świętą*. Red. H. J. Sobeczko. Opole 2007.

¹⁶ H. J. Sobeczko. *Teologiczno-egzystencjalna motywacja niedzielного świętowania*. W: *Ad libertatem in veritate*. Red. P. Morciniec. Opole 1996 s. 735-749.

¹⁷ Jan Paweł II. List apostolski *Dies Domini* nr 72.

¹⁸ Zob. W. Schenk. *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii*. RBL 34:1981 s. 6-13; B. Nadolski. *Urzeczywistnianie się Kościoła w Liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II*. Poznań 1981.

rystii dzień Pański staje się także dniem Kościoła domowego, czyli dniem rodziny, bo Eucharystia jest źródłem więzi i wzajemnej miłości również całej wspólnoty rodzinnej¹⁹. Do niedzielnego świętowania cała rodzina powinna się należycie przygotować, a następnie w możliwie pełnym składzie w świętowaniu uczestniczyć, zaczynając od uczestnictwa w Eucharystii. Prawny i owocny udział w Eucharystii uczy całą rodzinę, zwłaszcza dzieci, najważniejszych postaw życiowych: wzajemnego wybaczenia sobie krzywd i urazów (akt pokutny), wspólnej modlitwy, umiejętnego słuchania słowa Bożego, czynnej miłości i ofiarności (procesja z darami), wdzięczności i ofiary (Modlitwa Eucharystyczna) oraz pełnego uczestnictwa przy stole Pańskim²⁰.

W życiu każdej rodziny istotnym elementem niedzielnego świętowania, niejako przedłużeniem stołu eucharystycznego, powinien być stół domowy, czyli spożywany przy nim wspólny posiłek świąteczny, zwłaszcza wspólny obiad całej rodzinny. Posiłek taki jest jeszcze prawie powszechnym zwyczajem niedzielnym w naszym kraju. Wspólnota stołu ze swej natury najlepiej przyczynia się do budowania i pogłębiania więzi rodzinnej, tym bardziej że w dni powszednie warunki współczesnego życia taką wspólnotę stołu często uniemożliwiają. Niedzielnny posiłek winien być bardziej uroczysty i obfitszy. Taki niedzielnny obiad w rodzinie będzie radosną kontynuacją uczty eucharystycznej i po wspólnej modlitwie biesiadnicy odczują – jak uczniowie w Emaus – obecność Zmartwychwstałego. Świąteczny posiłek, obok przyjemności, winien również stać się okazją do wzajemnego służenia sobie, ale z drugiej strony nie powinien stać się sprawą najważniejszą. Przy stole ważna jest wspólna rozmowa oraz czasem wspólny śpiew, który jednoczy, ale nie jest dobrze jeśli zamiast rozmowy i wspólnego śpiewu dominuje głośna muzyka z telewizora, radia lub innego odtwarzacza. Gospodarze nie powinni także w źle pojętej gościnności zajmować się tylko częstowaniem i zachęcaniem do jedzenia, ale dużo ważniejsze jest, żeby z gośćmi rozmawiali i w ten sposób ich dostrzegali oraz pogłębiali wspólnotę stołu – jak słusznie stwierdza M. Braun-Gałkowska²¹.

¹⁹ Jan Paweł II. Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* nr 41; obszerne studium zob. W. Nowak. *Zarys liturgii Kościoła domowego*. Olsztyn 2000.

²⁰ E. Marczevska. *Eucharystia w życiu małżeństwa i rodziny*. „Novum” 9:1980 s. 126-138.

²¹ M. Braun-Gałkowska. *Psychologia świętowania*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1992/93. Ewangelizacja i Eucharystia*. Katowice 1992 s. 400-407.

W pracy duszpasterskiej należy podkreślać rozpoczęcie niedzieli, a tym samym jej świętowanie, już w sobotni wieczór, i to nie tylko w wymiarze liturgicznym (Msza wieczorna jako pierwsza Msza niedzielna lub udział w I Nieszporach), ale także w sensie rodzinnym, o ile to możliwe, ze wspólną kolacją, w czasie której odczytywany mógłby być fragment tekstu biblijnego, najlepiej z liturgii przypadającej niedzieli

Niedziela jest dniem rodziny również poprzez realizowanie innych elementów świętowania, poprzez które poświęcamy więcej czasu i uwagi swojej rodzinie. Warto przypomnieć słowa Jana Pawła II, skierowane głównie do rodzin: „Choć udział w Eucharystii jest sercem niedzieli, nie należy rozumieć, że na tym wyczerpuje się obowiązek «świętowania» tego dnia. Dzień Pański jest bowiem dobrze przeżyty, jeżeli cały jest przeniknięty wdzięcznością i czynną pamięcią o zbawczych dziełach Boga. Dlatego uczniowie Chrystusa powinni się starać, aby także inne wydarzenia dnia, nie mające charakteru liturgicznego – spotkania w gronie rodziny czy przyjaciół, różne formy rozrywki – odznaczały się pewnym stylem, który pomaga wyrażać pośród zwyczajnego życia pokój i radość Zmartwychwstałego. Na przykład nawet zwykłe spotkanie rodziców i dzieci może stać się sposobnością nie tylko do wzajemnego otwarcia się na siebie i do dialogu, ale także do wspólnej, głębszej refleksji, która pozwala wprowadzić pewne elementy formacyjne. A czy do programu tego dnia nie można by włączyć – w miarę możliwości także w życie ludzi świeckich – specjalnych form modlitwy, zwłaszcza uroczystych Nieszporów, jak również przeznaczyć trochę czasu w przeddzień niedzieli lub w godzinach popołudniowych na *katechezę*, która przygotuje serca chrześcijan na przyjęcie samego daru Eucharystii i stanie się jej dopełnieniem?”²².

W pogłębianiu wspólnoty rodzinnej ważną rolę odgrywa wspólny odpoczynek i rekreacja. Istnieją dziś różne możliwości realizacji tych celów. Odpowiedzialny wybór powinien uwzględniać ubogacające wartości duchowe, a nie tylko cele ludyczno-komercyjne.

3. INNE ELEMENTY KULTURY ŚWIĘTOWANIA NIEDZIELI

W polskiej kulturze świętowania niedziela ma również wymiar społeczno-charytatywny. Taki charakter niedziela miała zawsze, gdyż od samego

²² Jan Paweł II. List apostolski *Dies Domini* nr 52.

początku sporo czasu poświęcano również na działalność charytatywną wobec potrzebujących. Już w czasach apostołskich zgromadzenia niedzielne były okazją do dzielenia się dobrami materialnymi z uboższymi członkami wspólnoty (por. 1 Kor 16, 2). Słów św. Pawła, mówiących o wspieraniu ubogich, nie należy traktować jako swoistej „daniny”, lecz jako odwołanie się do kultury solidarności, dlatego niedziela w starożytności chrześcijańskiej była dniem miłości (*dies caritatis*)²³.

Ten element niedzielnego świętowania jest na różne sposoby realizowany jest we współczesnym polskim społeczeństwie. Powszechnie praktykuje się odwiedziny chorych lub starszych rodziców przez dzieci i wnuki, co często ma miejsce po popołudniowych Nieszporach lub innych nabożeństwach, które odprowadzane są jeszcze w wielu parafiach.

Innymi elementami kultury chrześcijańskiego świętowania niedzieli są radość i odpoczynek od codziennej pracy (zaniechanie prac, które utrudniają świętowanie). Odpoczynek może być realizowany poprzez różne formy rekreacyjne, a zwłaszcza poprzez troskę o duchowe ubogacenie (lektura, muzyka itp.). Na element radości i odpoczynku zwraca szczególną uwagę soborowa Konstytucja o liturgii, stwierdzając, że niedziela jest „pierwszym dniem świątecznym, który należy tak przedstawić i wpoić w pobożność wiernych, aby stał się również dniem radości i odpoczynku od pracy” (KL 106).

O przeżywaniu przez chrześcijan niedzieli w radości wspominają już najstarsze przekazy patrystyczne, a była to przede wszystkim radość paschalna, co potwierdzają słowa: „Przeżywamy niedzielę jako dzień radości z racji Tego, który zmartwychwstał”²⁴ albo: „Grzeszy, kto w dniu tym jest smutny”²⁵.

O obowiązku powstrzymania się od pracy szczegółowo poucza *Katechizm Kościoła Katolickiego*, który powołuje się najpierw na przepis prawa kanonicznego i stwierdza, że w niedziele i święta nakazane „wierni powinni powstrzymać się od wykonywania prac lub zajęć, które przeszkadzają oddawaniu czci należnej Bogu, przeżywaniu radości właściwej dniowi Pańskiemu, pełnieniu uczynków miłosierdzia i należytemu odpoczynkowi duchowemu i fizycznemu”²⁶. Powstrzymanie się od pracy ma zatem umożliwić realizację wszystkich elementów świętowania niedzielnego. Nie ma tu mowy

²³ Tamże nr 1.

²⁴ Piotr z Aleksandrii. *Ep. can.* XV. Cyt. za: E. Bianchi. *Niedziela – dzień Pana, dzień człowieka*. Poznań 1998 s. 168.

²⁵ *Didascalia Apostolorum* V 20, 11. Cyt. za: Bianchi. *Niedziela – dzień Pana, dzień człowieka* s. 168.

²⁶ KKK 2185. KPK kan. 1247.

o zakazie wykonywania „prac służebnych”, ale powstrzymać się należy od każdej pracy i zajęć przeszkadzających świętowaniu. Istnieją jednak przyczyny usprawiedliwiające niewypełnienie nakazu odpoczynku niedzielnego, takie jak „obowiązki rodzinne lub ważny pożytek społeczny”, jednak wierni powinni czuć, „by te uzasadnione powody nie doprowadziły do nawyków szkodliwych dla czci Boga, życia rodzinnego lub zdrowia”²⁷. Z nakazem powstrzymywania się od pracy w dni świąteczne wiąże się również problem właściwego wykorzystania wolnego czasu, który winien być wykorzystany „do prowadzenia życia rodzinnego, kulturalnego, społecznego i religijnego”²⁸.

4. WSPÓŁCZESNE ZAGROŻENIA

Wymienione elementy kultury chrześcijańskiego świętowania niedzieli są w dużej mierze obecne w społeczeństwie polskim. Rodzi się jednak pytanie: czy będą nadal wypełniane i jakie istnieją dziś zagrożenia? Trudno o jednoznaczną odpowiedź. Powstają jednak problemy, z którymi musimy się zmierzyć, aby wspólnie reagować na współczesne zagrożenia, gdyż dotyczy tu nie tylko wymiaru religijno-duszpasterskiego, ale także ważnego elementu kultury i tożsamości narodowej. Zgodnie i odpowiedzialnie powinny współpracować różne instytucje, nie tylko kościelne, ale również środowiska kulturotwórcze, instytucje naukowe i oświatowe, a także szeroko rozumiane środki przekazu.

Ze strony instytucji kościelnych jedno powinno być pewne: istnieje pilna potrzeba właściwej i pogłębionej formacji wiernych. Podejmowane muszą być różne inicjatywy i usiłowania ze strony Episkopatu, duszpasterzy, katechetów, aktywnego laikatu i katolickich mediów.

Aktualnie widzimy zagrożenia, jakie powstają z powodu komercjalizacji niedzieli i innych świąt. Problemem, z którym nie potrafiliśmy sobie poradzić, jest handel w niedzielę. Stosunkowo nowym zjawiskiem na terenie naszego kraju są otwarte w niedzielę super- i hipermarkety, które oferują nie tylko całą gamę towarów dostępnych przez całą dobę przez siedem dni w tygodniu. Niedziela staje się dla wielu rodzin okazją nie tylko do wspólnych zakupów, ale także odwiedzin (coś na wzór Disneylandu) kolorowych

²⁷ KKK 2185.

²⁸ Konstytucja *Gaudium et spes* nr 67; KKK 2194; H. J. Sobieczko. *Czas wolny i świętowanie w życiu rodzinnym*. W: *Laudate Dominum. Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia kapłaństwa*. Red. K. Konecki. Gniezno 2005 s. 591-601.

stoisk, pełnych atrakcyjnych towarów. Przy okazji takich odwiedzin można także coś zjeść, a dzieciom zaproponować ciekawe place zabaw, a czasem uczestniczyć w organizowanych przez sklep festynach i imprezach o charakterze plenerowym. Wszystko to przyciąga całe rodziny do spędzania tam wolnego czasu. Dla młodzieży jest to miejsce wspólnego „spotkania się” bez celu, dla zabicia czasu lub taniej rozrywki. Ta swobodna amerykańizacja handlu w niedzielę jest lansowana przez agresywną reklamę w mediach.

Próby prawnego uregulowania handlu w niedzielę, na wzór wielu krajów zachodnich, mimo wielu starań dotąd się nie powiodły. W piśmie skierowanym do Prezydenta Rzeczypospolitej Polski w 2001 r. biskupi podkreślali, że „odpoczynek niedzielny to nie tylko nakaz religijny, ale podstawowe prawo człowieka”²⁹. Ustawa zakazująca handlu w niedzielę zbliżyłaby ustawodawstwo naszego kraju do norm obowiązujących w wielu krajach Unii Europejskiej. Niedziela – jak podkreślają polscy biskupi – jest nie tylko czasem odpoczynku, ale także czasem, który sprzyja zawiązywaniu się coraz głębszych więzi rodzinnych, tworzeniu lokalnych wspólnot oraz uczestnictwa w szeroko pojętej kulturze. Ponadto – jak zauważają biskupi – zakaz niedzielного handlu będzie wydatnie sprzyjał właścicielom małych sklepów, które są zagrożone przez potężne korporacje handlowe.

W Polsce generalnie obowiązuje zakaz pracy w niedzielę, w tym również handlu, ale istnieją liczne wyjątki, w tym również możliwość wykonywania prac ze względu na ich użyteczność społeczną i codzienne potrzeby ludności. Ten wyjątek obejmuje również placówki handlowe świadczące usługi dla ludności. Kodeks Pracy przewiduje, że pracownikowi zatrudnionemu w niedzielę przysługuje inny dzień wolny w tygodniu, a także raz na trzy tygodnie wolna niedziela, jeśli zakład pracy pracuje w każdą niedzielę³⁰. Nie powiodły się inicjatywy poselskie, by jednak wyłączyć z tej kategorii supermarkety³¹. W ostatnim czasie udało się jedynie ustawowo zabezpieczyć dwa najważniejsze święta kościelnych i państwowych, dzięki temu w te dni większe placówki handlowe muszą być zamknięte³².

²⁹ *Panie Prezydencie prosimy o podpis. List Biskupów do Prezydenta ws. zakazu handlu w niedzielę*. Red. M. Przeciszewski. www.kai.pl [11.10.2001].

³⁰ *Kodeks pracy*. Warszawa 1999 art. 140; por. także Dz.U. nr 24 poz. 110 z dn. 02.11.1996.

³¹ Projekt ustawy posłów ZChN, ograniczający radykalnie możliwości handlu w niedzielę, został odrzucony przez Parlament w listopadzie 1999 r. Zob. szerzej: Dylus. *Niedziela w epoce globalizacji* s. 43-44.

³² Uchwała parlamentu w dniu 6 VII 2007 r. znowelizowała Kodeks Pracy i wprowadziła zakaz handlu w następujące święta: Nowy Rok (1 I), święta Wielkiej Nocy, 1 maja, 3 maja, pierwszy dzień Zielonych Świątek, Boże Ciało, święto Wniebowzięcia NMP (15 VIII), Wszyst-

W staraniach o prawną ochronę niedzieli jako dnia wolnego od pracy możemy wzorować się na naszych zachodnich sąsiadach, gdzie w obronie dnia wolnego przemawiają jednym głosem związki zawodowe i Kościoły chrześcijańskie. Dobrze byłoby powoływać się na głosy różnych gremiów chrześcijan Niemiec i Austrii, które w licznych oświadczeniach protestowały przeciwko podporządkowaniu niedzieli interesom ekonomicznym. Ważnym dla nas głosem może być zdecydowane domaganie się prawnej ochrony niedzieli, wyrażone we wspólnym stanowisku Kościołów katolickiego i ewangelickiego w Niemczech³³, w którym podana została bardzo przekonująca argumentacja. Również *Katechizm Kościoła Katolickiego* popiera prawne zabezpieczenia dni świątecznych: „Pomimo ekonomicznych wymogów władze publiczne powinny czuwać nad zapewnieniem obywatelom czasu przeznaczanego na odpoczynek i oddawanie czci Bogu. Pracodawcy mają analogiczny obowiązek względem swoich pracowników”³⁴.

W naszej debacie, odpowiadając na argument, jakoby państwo, wyznaczając wszystkim obywatelom jeden wolny dzień w tygodniu, pozbawiało jednostkę swobody wyboru innego dnia, należy akcentować wspólnotowy i kulturotwórczy charakter niedzieli oraz innych świąt, które umarłyby, gdyby wybór dni świątecznych pozostawić do dyspozycji poszczególnych osób³⁵.

W pracy formacyjnej nad chrześcijańskim przeżywaniem niedzieli należy również ukazywać negatywny wpływ pogłębiającej się kultury tzw. weekendu. W perspektywie religijnej dzięki niedzieli człowiek odkrywa, że jest adresatem czynu zbawczego i że spotyka się we wspólnocie Kościoła ze zmartwychwstałym Panem, który w Eucharystii umacnia i uświęca zgromadzenie mocą swojego Ducha. Tak zwany weekend sprawił, że niedziela stała się „ostatnim” dniem tygodnia, punktem docelowym, a nie pierwszym dniem, czyli punktem wyjścia. Nauczanie Kościoła odnośnie do świętowania niedzieli przez wieki stwierdza, że jest to pierwszy dzień tygodnia, dzień zgromadzenia Kościoła (*Ecclesia*), dzień poświęcony Panu (*Kyriake, Dominica*). Pierwsze pisma Ojców Apostolskich podkreślają wyjątkowość tego dnia i jego wspólnototwórczość: „W dniu Pana, w niedzielę, gromadźcie się

kich Świętych (1 XI), Święto Niepodległości (11 XI), a także święta Bożego Narodzenia (25 XII). Zakaz pracy obowiązuje także, jeśli któreś z tych świąt przypada w niedzielę.

³³ Por. *Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit. Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in Deutschland*. Hannover–Bonn 1997 nr 223.

³⁴ KKK 2187.

³⁵ Dylus. *Niedziela w epoce globalizacji* s. 42.

razem, by łamać chleb i składać dziękczynienie”³⁶. Niedziela jest dlatego dniem wspólnoty, która gromadzi się w imię Pana na Eucharystii, na słuchaniu słowa Bożego, wspólnym składaniu dziękczynienia za wszystkie dary (KL 106)³⁷.

Jak wskazują chociażby przytoczone wyżej statystyki, taką katolicką wizję niedzieli ma jedynie połowa społeczeństwa polskiego. Jak zatem świętują niedzielę pozostali Polacy? Badania socjologiczne obejmujące obie grupy stwierdzają, że współcześni Polacy w dni wolne od pracy, zwłaszcza w weekendy, najczęściej zajmują się domem, dziećmi, wykonują zaległe prace, odsypiają miniony tydzień, a najwięcej czasu spędzają przed telewizorem. Wprowadzenie w Polsce na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku wolnych sobót sprawiło, że dzień świąteczny nie tylko się rozszerzył, ale także rozmył. Czas wolny (ale nie świętowanie) zaczyna się w piątek wczesnym popołudniem, a kończy w niedzielę. Niedziela stała się ostatnim dniem weekendu, a świadomość pójścia nazajutrz do pracy sprawia, że niedziela nie jest wcale dniem najbardziej lubianym.

*

Przedstawiona problematyka kultury świętowania niedzieli z pewnością nie jest tylko specyfiką polską, ale całej cywilizacji zachodniej. Z teologicznego i kulturowego punktu widzenia stoją przed nami ogromne zadania, zwłaszcza zaś pytanie: jak w zsekularyzowanym, globalnym i pluralistycznym świecie, we współpracy z przedstawicielami różnych dyscyplin naukowych, zwłaszcza kulturoznawczych, socjologicznych, politologicznych i teologicznych, ukazać współczesnemu człowiekowi sens chrześcijańskiego świętowania niedzieli i innych świąt, które obok wymiaru kulturowego powinno być przede wszystkim wspólnotowym świętowaniem paschalnego misterium Chrystusa (KL 108)?

W podsumowaniu powyższych uwag o kulturze niedzielnego świętowania w społeczeństwie polskim trzeba uwzględnić i podkreślić przede wszystkim kontekst rodzinny. Życie wspólnoty rodzinnej jest mocno wpisane tak

³⁶ *Didache* XIV, 1. W: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*. Red. M. Starowieyski. Kraków 1998 s. 39.

³⁷ Zob. szerzej: H. J. Sobeczko. *Teologiczno-pastoralna problematyka niedzielnego świętowania*. W: tenże. *Servitium liturgiae*. Opole 2004 s. 567-576; tenże. *Teologia niedzieli i jej świętowanie w nauczaniu i w duszpasterstwie parafialnym*. W: *Ku liturgii nadziei. Księdzu dr. Bolesławowi Margańskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*. Red. R. Biel. Tarnów 2005 s. 269-287.

w kulturę, jak i w tożsamość narodową. Nadzieją i optymizmem napawa fakt, że z badań socjologicznych ciągle wynika, iż dla młodego pokolenia rodzina stanowi jedną z najważniejszych wartości. W podtrzymywaniu tych wartości istotną rolę może odgrywać właściwa kultura niedzielного świętowania.

BIBLIOGRAFIA

- Bianchi E.: Niedziela – dzień Pana, dzień człowieka. Poznań 1998.
- Braun-Gałkowska M.: Psychologia świętowania. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. Program duszpasterski na rok 1992/93. Ewangelizacja i Eucharystia. Katowice 1992 s. 400-407.
- Dylus A.: Niedziela w epoce globalizacji gospodarki. W: Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym. Red. E. Mateja, R. Pierskała. Opole 2001 s. 33-44.
- Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur. Hrsg. von K. Roth. Reihe: Freiburger Sozialanthropologische Studien 21. München 2008.
- Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit. Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in Deutschland. Hannover-Bonn 1997.
- Krakowiak Cz.: Liturgia mszy świętej z udziałem dzieci. W: Program duszpasterski Program duszpasterski na rok 1992/93. Ewangelizacja i Eucharystia. Katowice 1992 s. 277-291.
- Marczewska E.: Eucharystia w życiu małżeństwa i rodziny. „Novum” 9:1980 s. 126-138.
- Nadolski B.: Urzeczywistnianie się Kościoła w Liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II. Poznań 1981.
- Kulturotwórczy wymiar chrześcijańskiego świętowania. „Liturgia Sacra” 13:2007 s. 35-45.
- Panie Prezydencie prosimy o podpis. List Biskupów do Prezydenta ws. zakazu handlu w niedzielę. Red. M. Przeciszewski. www.kai.pl [11.10.2001].
- Ratzinger J.: Nowa pieśń dla Pana. Wiara w Chrystusa a liturgia dzisiaj. Tłum. J. Zychowicz. Kraków 1999.
- Rozpiątkowski P.: Dominicantes i Communicantes. „Niedziela” 2008 nr 24 s. 12-13.
- Schenk W.: Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii. RBL 34:1981 s. 6-13.
- Sobczko H. J.: Teologiczno-egzystencjalna motywacja niedzielного świętowania. W: *Ad libertatem in veritate*. Red. P. Morciniec. Opole 1996 s. 735-749.
- Teologiczno-pastoralna problematyka niedzielного świętowania. W: *t e n ż e. Servitium liturgiae*. Opole 2004 s. 567-576.
- Czas wolny i świętowanie w życiu rodzinnym. W: *Laudate Dominum*. Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia kapłaństwa. Red. K. Konecki. Gniezno 2005 s. 591-601.
- Teologia niedzieli i jej świętowanie w nauczaniu i w duszpasterstwie parafialnym. W: Ku liturgii nadziei. Księdzu dr. Bolesławowi Margańskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin. Red. R. Biel. Tarnów 2005 s. 269-287.
- Wolsza K.: Kultura – kult – liturgia z perspektywy antropologiczno-filozoficznej. „Liturgia Sacra” 13:2007 s. 5-18.
- Zdanowicz W., Zembruski T.: Kościół i religijność Polaków. Warszawa 2000.

ELEMENTE DER SONNTAGSFESTKULTUR IN POLEN

Zusammenfassung

Das Sonntagsfeiern hat nicht nur einen religiösen, sondern auch einen kulturellen Charakter. Daher spricht man von der Sonntagsfestkultur. Im vorliegenden Aufsatz stellt der Autor die Elemente der katholischen Sonntagsfestkultur in Polen dar. Ein der Hauptelemente der Sonntagsfestkultur ist in der polnischen Gesellschaft die Teilnahme an der Eucharistie. Laut der soziologischen Untersuchung nimmt in Polen regelmäßig die Hälfte der Gesamtzahl der Katholiken in der Sonntageucharistie teil. Dieser Zustand wird in den letzten Jahren aufrechterhalten, obwohl es auch einen Rückgang der Eucharistieteilnehmer gibt, vor allem in Großstädten. Zu den anderen Elementen der Sonntagsfestkultur gehört die Bildung und Vertiefung der Gemeinschaft, vor allem in der Familie. Nach der Tradition ist der Sonntag auch ein Tag der caritativen Tätigkeit (*dies caritatis*) und der Freude und Arbeitsruhe. Zum Schluss des Beitrages wurden die Bedrohungen des Sonntagsfeiern, u.a. Verschwinden des theologischen Charakters, Kommerzialisierung (allgemein geöffnete Geschäfte und Supermärkte) und Entwertung und Verflechtung des Sonntags zum letzten Tag des Wochenendes dargestellt. Angesichts dieser Probleme sind mehrfache Bildungs- und Seelsorgewirkungen der Kirche notwendig.

Zusammengefasst von Helmut Jan Sobeczko

Słowa kluczowe: niedziela, świętowanie niedzieli, elementy kultury niedzielnego świętowania.

Schüsselworte: Sonntag, Sonntagsfeiern, Sonntagsfestkultur.

Key words: Sunday, Sunday celebration, culture of the Sunday celebration.